

doc. provençal (283*b*), però aquí ja és de *lin*, i per tant no devia ser d'enllumenar; i Rayn. i Levy VIII, 88*b*, citen un cas de *torta* en el nostre Gui. de Berguedà, que semblen posar entre els de 'antorxa'; però el context és obscur, i més aviat em sembla impracticable entendre-ho com a 'antorxa'. En canvi, en oc. ant. foren freqüents, tant *entorta*, com *entorc(h)a*, i com *torcha*.

Torcha apareix ja en els comptes gascons dels germans Bonís, S. XIV, i repetidament, en un Misteri provençal (S. XV, i n'hi ha algun altre cas en Rayn. V, 374, sense comptar aquells on és 'feix' o 'paca' de diverses coses (VIII, 283*b*). D'*entorta*, que s'hi va encreuar, en porta molts el PSW, des del S. XIV, en J. Mascaró.

I encara abunden més, ja en llengua d'oc, els del producte de l'encreuament. El testimoni més antic és *antorcha*, l'any 1332 (Du Cange). Després *entorca* (Albi, *Ann. du Midi* X, 66), 1372 (Nîmes: Du C.), 1380 (id., variant *antorca*); *entorcha* c. 1370 (*Entrée du Pape Urbain à Marseille*) i c. 1400 (*Cròn. de Boysset*); *anto<r>cha* 1476 (Arles: RLR XXXIX, 237). D'aquestes formes, doncs, la més antiga i les tres més recents, han de ser manlles del francès, puix que tenen *-cha*, en desacord amb la fonètica de l'àmbit respectiu; les tres intermèdies, amb *-ca*, presenten fonètica local occitana correcta. Avui el TdF dona com a bàsic *entorcho*; i a Niça, *antorcho*, formes franchimandes; i només en els Alps *antorco*.

És a dir que quasi pertot hem de comptar amb una forma d'expansió de la d'Oïl. L'etimologia del fr. *torche* està ben aclarida des de l'article de Herzog (*Festgabe Mussafia*, 487-501): es tracta del ll. TORQUES, que designava garlandes, collars i altres objectes fets amb retorçiment; ja tenim la variant TORQUA en Varró; i el llenguatge popular la va reduir a *TORCA, al mateix temps que canviava en TORGERE el seu parent TORQUÈRE; veg. TORCAR i TÖRCER. L'antiguitat del fr. *torche* està registrada des de molt antic: car, en la seva forma picarda, *torke*, ja apareix c. 1220 en Robert de Clari.

Des de França es va propagar, a part de Cat. i Provença, no sols al cast. *antorcha*, sinó també al port. *torcha*, aquí, amb la reducció de *-rch-* a *-ch-* (com *alcachofa* etc.). És segur que d'allí vingué també l'it. *torcia*, doc. des de la 1.ª meitat del S. XIV, en Giovanni Villani; i quasi segur que també l'it. *torchio*, més tardà i avui antiquat, car no apareix fins al *Decameron*: «fatti i torchi accendere, comandò che ciascuno ... s'andasse a riposare» I, § 10, ed. 1961, 61.4f.; on, però, és *doppiere*, com hem vist, el mot corrent; i potser encara, en la llengua real, és més tardà; es tracta, doncs, d'una forma ultracorregida, en passar des dels dialectes alt-italians a Toscana, per adaptació a l'oposició normal toscà *-chio* = gallo-it. *-cio*.

Acaba de demostrar, irrefutablement, el manlleu, des de França, a les llengües de pertot, la més gran riquesa semàntica del mot en la francesa, enfront de les llengües meridionals, prova eloqüent que és allà la seva pàtria estricta: el fr. *torche* significa, i ja des de

l'E. Mj., no sols 'antorxa' sinó també un 'grapat de palla o herba retorçada o rebregada', aprofitada per a tota mena d'usos, nets o no gaire (oh Manes de Rabelais!), 'el grapat d'herba usat per tapar intersticis', 'rotllana de draps que es posa damunt el cap per descansar-hi un pes' i altres objectes de forma anàloga.

Ara bé notem que l'addició de *an-* no es va produir ni en port., que rebé el mot francès per via atlàntica, ni en italià al qual li arribà directament per Savoia i Suïssa. Només en cast., cat. i oc., i aquí amb el furoncol de la síl·laba *en-*, en cast. i cat. tornada *an-* amb l'ajuda d'una tendència catalana. Noves proves que és fantàstic parlar de castellanisme en català: quan justament el que així resulta més versemblant és que sigui el castellà el que el va rebre per la nostra via intermèdia.

DERIV.: *Torxat*. Més comunament *entorxat*: «columnes *entorxades*: columnae spiratae», OPou (*Th. Pu.*, 13), acc. arquitectònica on podria haver-hi repercussió italiana; però també es podria partir de l'acc. registrada pel DAG. «*antorxar*: retorcer les candelcs donant-los la forma d'espiral que caracteritza l'antorxa». *Torxer* (1551, DAG.). *Antorxera*: «VAXELLA DE LA CUYNA: Cresol o lumaner ---; *antorchera* de terra: lucerna; cresol o canalobre que penja ---», OPou (*ThPu.*, 227). *Antorxeta*.

TOS, del ll. TÜSSIS id. □ 1.ª doc.: S. XIII, en una obra rumana; 1371, JMarc (lín. 1402 rimant amb molts adjectius en *-ós*, i altres mots amb tancada); «la tos fa remor», JnEsteve (*Li. Eleg.*, k-1-c); «*tos*: tussis», Busa-N.; «SUZIEDATS DEL COS: los bòmits ---; *tussir*: tussire; *tos*: tussis», OPou (*Thesaurus Puerilis*, 233). *AlcM* el cita en el S. XIV (*Farm. de Klagenfurt*), BMetge i Jordi de St. Jordi. «Dieu-me també - que-ls jóvens difamen, / y-ls vells, de cortesos, que may dien res; / guardau, perventura no si' al revés / --- / que-ls vells, per mostrar-se - qu'encara servexen / i que no-ls fa nosa - la tos ni-ll rugall, / molt més que los jóvens - del mall se pleixen / ---», *Procés de les Olives* 1218. Pronunciat pertot amb *o* tancada (fins als Alts Pirineus, Tor de V. F., 1932).

DERIV.: *Tosseta*. *Tossir*, del ll. TÜSSIRE id. [S. XIII, en Llull; S. XV]: «Déu immortal / fet hom mortal / --- / ell ha acceptat: / mort, fam e set / --- / son, cansament, / suar, *tossir*, / parlar, scopir, / riure, plorar», JRoig (*Spill*, 11675); en lèxics des de Busa-N.: «*tossir*: tussire; *tossir* lançar: excreare». Conservat en totes les llengües romàniques, i en forma fidel a la ll., car només el fr. *tousser* i el cast. *toser* li han canviat la terminació, però port., gall. i ant. *tossir*, *tu-*, oc. *tossir*, it. *tossire*; indicacions sobre la forma del mot en romànic i altres llengües, en Oehl, *Anthropos* XII-XIII, 10-40; M-Lübke, *RLiR* I, 28, *ke tusiski* (terminació incoativa), més aviat que *ke túsi*, a part del territori, en gascó (*ALGc.* III, 610). *Tossida* [S. XIII, mall.]. *Tossera*. *Tossidor*. *Tossiguella*. *Tossiguera*. *Tossina*; *tossinada*; *tossitja*.

El tossir insistent o nerviós, *estossegar* [Belvitges]: «Va recobrar les potències: digues als de la sala que